

УДК 82-2+821.161.2

М. І. ГУЦОЛ

РЕЦЕПЦІЯ ТРАДИЦІЙНОГО СЮЖЕТУ «ПОДОРОЖ ПОТОЙБІЧЧЯМ» СУЧАСНОЮ УКРАЇНСЬКОЮ ДРАМАТУРГІЄЮ

У статті аналізується трансформація традиційного сюжету «про подорож потойбіччям» в сучасній українській драматургії. Розглядаються причини актуалізації цього сюжету в постмодерній драматургії, вказується на активне використання його інваріанту: «сюжет про мертвих наречених/коханих». Об'єктом дослідження стали п'єси А. Багряної «Є в Ангелів від лукавого», Я. Верещака «Моя душа зі шрамом на коліні», О. Вітера «Станція», Т. Добрушиної «Ніжність», С. Новицької «Ой, було весілля» та «Шинкарка», О. Танюк «Ава та Смерть».

Ключові слова: традиційний сюжет, рецепція, трансформація, потойбіччя.

Людей завжди цікавило дізнатися, що ж відбувається з ними після завершення земного шляху. Це питання супроводжує людську цивілізацію з моменту її виникнення, а пошуки відповіді на нього спричинили появу цілісних світоглядних систем, релігій та чималу кількість філософських концепцій. Письменники також неодноразово намагалися відкрити цю сакральну таємницю. Результатом їхніх творчих шукань стали знакові для світової літератури твори: «Божественна комедія» А. Данте, «Фауст» І. Гете. Міркування про безсмертя душі висловлював ще Платон у своїх працях «Апологія Сократа», діалогах «Крітон» та «Федон», сприймаючи смерть як привід для бесіди в товаристві з «Орфеєм, Мусеєм, Гесіодом, Гомером», щоб «отримати інтелектуальне задоволення» [6, 40].

Однією з характерних особливостей сучасної української драматургії є активне звернення до традиційного сюжету «про подорож потойбіччям», як маємо це у п'єсах А. Багряної «Є в Ангелів від лукавого», Я. Верещака «Моя душа зі шрамом на коліні», О. Вітера «Станція», Т. Добрушиної «Ніжність», С. Новицької «Ой, було весілля» та «Шинкарка», О. Танюк «Ава та Смерть». Дослідження особливостей рецепції, трансформації, інтерпретації та врешті класифікації та типології традиційних сюжетів, образів у вітчизняній та зарубіжній літературі ставали предметом наукових зацікавлень В. Агеєвої, В. Антофійчука, О. Бондаревої, А. Волкова, С. Гречанюка, О. Забужко, Н. Зборовської, О. Когут, А. Нямцу, Н. Малютіної, О. Турган, О. Червінської. Проте питання розгляду традиційного сюжету «про подорож потойбіччям» в постмодерній українській драматургії у літературознавстві не

порушувалося, що й обумовило актуальність нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати особливості трансформації традиційного сюжету «про подорож потойбіччям» у сучасній українській драматургії.

Це передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати образ потойбіччя в авторських текстах-міфах;
- розглянути інваріант сюжету «про мертвих наречених»;
- визначити сюжети п'єс, де «подорож потойбіччям» представлено як ініціацію.

У п'єсі О. Танюк «Ава і смерть» між потойбіччям і реальністю подорожують одразу кілька дійових осіб. Першою туди потрапляє Ава – собака вченого-дослідника кріогенної медицини – Петра, який вже кілька років поспіль намагається винайти рятівну сироватку, щоб подарувати людству вічне життя. Його амбіції не обмежуються мріями про Нобелівську премію, приватну клініку в Швейцарії та острови, адже це «грандіозне» відкриття спричинить зміни в устрою Галактики. Згодом на межі життя та смерті опиняється друг дитинства Іван – успішний бізнесмен, який давно і безнадійно закоханий у дружину Петра – Єву. Розповідь про іншосвіття відбувається, як зазначено в ремарках, у колі світла, а головна сентенція Іванового осяяння – «Кохання – двійник вічності, її віддзеркалення» [7]. Коротке побачення зі смертю дозволило йому пізнати справжню сутність не лише любові, але й власного життя – це щастя осягти Цілісність (Самість за К.-Г. Юнгом), усвідомивши себе духовно єдиним із Євою. Це виправдовує дещо фантазмагоричне прагнення Івана досягти вершин кохання (латентне

самогубство) на вповні реальному літаку, а фактично втеча від життя, нестерпного без єдиної жінки, незважаючи на визнання його громадськістю як людини успішної та самодостатньої.

Наступною у мандрівку вирушає Єва – ідеальна дружина, в якій є «дуже велика вада... надто віддана, як.. собака» [7]. Жінка свідомо віддає власне життя на поталу науковим амбіціям чоловіка, сподіваючись у такий спосіб привернути його увагу до себе. Єва не хоче повертатись із потойбіччя у їхню дивну квартиру, адже житлову площу вони ділять із хором дівчат та їх наставницею, посольством Шіви, Газетним Маніяком, Готесою, щоб хоч якось заробити грошей для продовження досліджень. Погоджуємось із міркуванням Б. Дабо-Ніколаєва про інтертекстуальний зв'язок сюжету п'єси О. Танюк «Авва і смерть» з античними трагедіями, в аспекті ототожнення групи квартирантів із традиційним хором, що 1) виводить дію за межі європейського культурного регіону; 2) акомпанує розвитку основного конфлікту та вводить додаткову подієвість; 3) розширює простір квартири до своєрідної моделі земного всесвіту [3, 54]. Інший світ виявився привітнішим і добрішим до Єви, адже тут вона стала матір'ю і тепер разом із донечкою (Олянкою-Олечкою-Оляночкою) врешті досягла спокою, такого жаданого і недоступного їй у реальності.

У п'єсі О. Танюк не подано жодного опису потойбіччя, а лише ті враження і зміни, що відбулися з його «відвідувачами», натомість Я. Верещак у драмі «Душа моя зі шрамом на коліні» для образу посмертного світу обирає «казково барвисті декорації» [2]. Головний герой – Слав Ко-ко – «пришелепуватий писа-менник», якого щойно вбили «бандюки» за борги. Особистість незвичайна (пантеїст) і творча, щоправда талант свій змінив на ковпак блазня, тож і душа в нього зі шрамом на коліні. Творець подарував йому півтори хвилини на те, щоб виконати одне чудернацьке бажання («виростити чарівний Льон, наткати з нього полотна та пошити білі янгольські шати» [2]) і, якщо вдасться, то отримати ще один шанс на життя, а, маючи п'ять ножових поранень, це – справжнє чудо. Допомогти йому в цьому може необмежена кількість людей, але за умови, що він їм колись зробив добро.

Чоловік опиняється серед тих, кого він любив, але не цінував при житті: Тато Лимон, Троянда Кася, Опунція бразильська, Гузманія, Соняхи, Мальви, колючий Кактус, Груша стара; Бджола Дзвінка, Лелека, Синички, кицька Фірся, собака Сер Тоббі та королева білих мишей – Йсо. Драматург руйнує канонічні світоглядні уявлення про той світ (адже там опиняються лише ті, хто має душу), заселяючи його рослинами, деревами, птахами і тваринами. Слав Ко-Ко/Грішник, розчарований відсутністю світла в кінці тунелю та відсутністю відтермінувань перебування на землі як то дев'ять і сорок днів від дня смерті. Проте, найбільше його, як справжнього патріота, вразило те, що всі вони на тому світі україномовні та прийняли людську подобу.

На заваді чоловікові стають його улюблені при житті квіти, кицька, мишка, які, перевертлившись у звабливих жінок, намагаються його спокусити і відволікти від виконання завдання. Вони всі стали префігурацією Смерті, котра намагається полонити письменника і вкрасти подаровані Божим посланцем півтори хвилини для порятунку. Перемагає Слав Ко-Ко/Грішник Сусідку/Смерть давнім козацьким способом, адже вона все-таки жінка (до того ж у подобі коханої дружини), тож і забуває про своє люте призначення в обіймах справжнього чоловіка, а, прийнявши від нього у подарунок осяйні шати, перетворюється на Білого ангела. Проте головним у цьому потойбіччі є Бджолиний рій (прадавній образ Господа, Божої Ласки), який собака Сер Тоббі прислав для порятунку хазяїна.

Цікаве іншосвіття пропонує у драмі «Станція» О. Вітер. Воно щоразу змінюється відповідно до побажань його відвідувачів: Олі, Тані та Іри, як у часі (літо-осінь-зима-весна), так і просторі (дрімучий ліс, морське узбережжя, степ чи гори). Дівчата опиняються начебто на звичайній станції (це одночасно вокзал, аеропорт і порт), проте невдовзі розуміють, що тут кояться дивні речі. Проте їхнє перебування на Станції теж не випадкове, це як відпустка від життя (тимчасова смерть/сон). Оля втекла від горе-залицяльника, Іра чкурнула світ за очі від перспективи шлюбу із «забезпеченим чоловіком», а Таня – від «життя без завтрашнього дня». Все, про що вони тільки подумують, здійснюється само

собою: Станція множить нескінченні ілюзії успіху, самоствердження, почуттів, але з цього місця неможливо ні виїхати, ні виплисти, ні вилетіти, поки по-справжньому не вирішиш для себе заради чого варто повернутися в реальний світ. Олі вдається здолати власні ціннісні химери і відшукати в пам'яті єдину і справжню насагу для життя – скрипучий стогін старої гойдалки. Дівчина справді захотіла «посадити на цю гойдалку свою дитину... подарувати їй маленькі крильця» [1], вона єдина, хто залишає іншосвіття.

Ключовими в сюжеті «про подорож потойбіччям» у драмах С. Новицької «Шинкарка» та Т. Добрушиної «Ніжність» є відчуття страху перед невідомими таємницями світоустрою, що в авторських текстах міфах набирають форми ритуалу ініціації. Так, у випадку з Горпиною, героїнею п'єси «Шинкарка», це досягнення статусу відьми та подорож у світ предків, який відповідає язичницьким уявленням, ґрунтований на законах природи та гармонійного співіснування рослинного, тваринного, людського та духовного світів. Цей простір відрізняється від християнського поділу на рай-чистилище-пекло, він інший, такий, що не вкладається в розуміння світу, сповненого неприйняття та осуду до всього, що не суголосне усталеному уявленню про добро та зло. Слушними видаються нам міркування О. Когут, що «вимоги Горпини повернути коханого, врешті пропозиція обміну-жертви (власної душі) та подорож у потойбіччя актуалізує архетипні матриці міфологічних сюжетів: Ізіда/Осіріс; Психея/Амур, однак головним сюжетним архетипом стає орфічний міф» [4, 120]. Водночас тут зазнає трансформації також «сюжет про мертвих наречених/коханих», адже Арсен мертвий, приходить із того світу завдяки вродженим здібностям (батько-перелесник та мати-відьма) і любовній тузі своєї дружини. У потойбіччі подружжя знову зіграло весілля, але вже у статусі безсмертних.

По-іншому розгортає аналогічний сюжет С. Новицька у драмі «Ой, було весілля». Засліплена щастям у переддень вінчання, наречена Оксана запрошує на весілля подорожню жінку-смерть. Вона повідомляє дівчині, що та помере в цей день, або відшукає когось, хто погодиться добровільно піти на смерть замість неї. Цей

сюжет споріднений із античним міфом про Алмеда та Алкесту. Мойри прирекли чоловіка на передчасну смерть через мимовільну зневагу Артеміді (він забув принести їй жертву як подяку за вдалий шлюб). Його життя може бути збережене за єдиної умови: хтось повинен померти замість нього. Усі приятелі, знайомі і навіть батьки відмовляються, погоджується лише дружина, але за умови, що чоловік не приведе у дім мачуху для їхніх дітей. У п'єсі С. Новицької пошуки героїнею собі заміни теж не дають результату. Навіть грішна і дуже стара жінка чітко тримається за життя, але розмова з нею відкриває дівчині неоднозначність життєвих істин, що, власне, і зберігає їм обом життя.

У п'єсі Т. Добрушиної «Ніжність» лікар-кардіолог Лідія Михайлівна намагається розірвати фатальне коло містичної лічниці, зречтись ролі псевдо рятівниці. Жінка прагне бодай у потойбіччі поєднатись із чоловіком (актуалізується «сюжет про мертвих наречених/коханих») і бути тією, якою є в реальному світі, а не маріонеткою в руках провидіння. Боротьба основ життя та смерті в сюжетах такого типу посилюється протистоянням Еросу і Танатосу («потяг до смерті» за Фройдом – *todestreibung* – з ним.).

Героїня А. Багряної («Є в Ангелів від Лукавого»), Софія, несвідома ще власної персони як сексуального об'єкта для інфернального Луки. Тож втрата дівочої цноти у момент, коли мати важкохвора, можна розглядати і як жертвовність доньки заради порятунку найріднішої людини. Проте драматург увиразнює цілком інший аспект – досягнення надпотужної сексуальної енергії – перехід у статус жінки. Вона бачить потойбіччя очима свого першого кохання, його друга, і, врешті, сина.

Сучасний варіант сюжету про «подорож потойбіччям» сповнений властивої поезії постмодернізму інтертекстуальності із ланцюговою реакцією з накопичування цитат, образів і асоціацій з фольклору та літератури. Сюжети постмодерної української драматургії вражають поліаспектним зображенням потойбіччя (паралельна реальність, християнські канонічні світоглядні моделі рай/пекло, прадавнє іншосвіття і под.), що має виразну позитивну семантику, і, практично, позбавлене значення як місця спокути чи кари за при-

життєві вчинки. Драматурги творять авторський текст-міф (симулякри четвертого рівня за Ж. Бодріаром), де тісно переплітають язичницькі уявлення про царство мертвих із традиційними сюжетами, що постали на основі орфічного міфу та їх літературними трансформаціями («Божественна комедія» А. Данте, «Фауст» Й. Гете, «Страшна помста» М. Гоголя). Отож, у сюжетах сучасних п'єс профанується сам принцип трагічного, відтак і незворотного (мотив тимчасової смерті) у рецепції переходу в потойбіччя.

Список використаної літератури

1. Вітер О. Станція : [Електронний ресурс] / О. Вітер. — Режим доступу : www.teatr-mist.org.ua

2. Верещак Я. Моя душа зі шрамом на коліні : [Електронний ресурс] / С. Новицька. — Режим доступу : www.kurbas.org.ua/dramlab/vereschak.pdf
3. Дабо-Ніколаєв Б. Легке дихання Смерті у п'єсі О. Танюк «Авва і смерть» / Б. Дабо-Ніколаєв // Екзистенційний локус у новітній українській драматургії. Науковий вісник «Курбасівські читання». — Част. 2. — 2008. — С. 41—67.
4. Когут О. Рецепція демонічних архетипів у містичній драмі С. Новицької «Шинкарка» / О. Когут // Наукові записки ТНПУ. Серія : Літературознавство. Вип. 29. — Тернопіль : ТНПУ. — С. 114—123.
5. Новицька С. Шинкарка : [Електронний ресурс] / С. Новицька — Режим доступу : www.kurbas.org.ua/dramlab/novytska.pdf
6. Платон. Діалоги / Платон ; пер. з давньогр. — К. : Основи, 1995. — 394 с.
7. Танюк О. Авва і смерть : [Електронний ресурс] / О. Танюк. — Режим доступу : www.kurbas.org.ua/dramlab/tanyuk.pdf

М. И. ГУЦОЛ

РЕЦЕПЦИЯ ТРАДИЦИОННОГО СЮЖЕТА «ПУТЕШЕСТВИЕ ПО ПОТУСТОРОННЕМУ МИРУ» СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ДРАМАТУРГИЕЙ

В статье анализируется трансформация традиционного сюжета «о путешествиях по потустороннему миру» в современной украинской драматургии. Рассматриваются причины актуализации этого сюжета в постмодерной драматургии, указывается на активное использование его инварианта: «сюжет о мертвых невестах/любимых». Объектом исследования стали пьесы А. Багряной «Есть у Ангелов от лукавого», Я. Верещака «Моя душа со шрамом на колене», А. Ветра «Станция», Т. Добрушиной «Нежность», С. Новицької «Ой, была свадьба» и «Шинкарка», О. Танюк «Авва и Смерть».

Ключевые слова: традиционный сюжет, рецепция, трансформация, пьеса.

M. GUTSOL

RECEPTION OF TRADITIONAL PLOT «JOURNEY TO THE AFTERLIFE» BY MODERN UKRAINIAN DRAMATURGY

In this article the transformation of the traditional plot «about the afterlife journey» in modern Ukrainian dramaturgy is analyzed. The reasons of actualization of this plot are considered in postmodern dramaturgy. Also the active use of its invariant, «a story about the dead brides/lovers» is pointed. The object of the research were the plays by A. Bagryana «There is Something from Evil in Angels», J. Vereshchaka «My Soul is with the Scar on his Knee», O. Vitera «Station», T. Dobrushin «Tenderness», S. Nowicki «Oh was a Wedding» and «Shynkarka», O. Tanyuk «Avve and Death».

Key words: traditional plot, reception, transformation, the play.

Стаття надійшла до редколегії 1.03.2014 р.

УДК 821. 111(73)

О. М. ДАНИЛЬЧУК

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РЕАЛЬНОСТІ І ФАНТАЗІЇ ЯК ОСНОВА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ СТВІЕНА КІНҐА (ЗА РОМАНАМИ «КЕРРІ» І «МЕРТВА ЗОНА»)

У статті досліджуються особливості художньої манери американського прозаїка ХХ-ХХІ століть С. Кінґа: поєднання в його творчості реальності і фантазії, органічне сполучення яких допомагає письменнику здобувати популярність серед своїх шанувальників.

Ключові слова: «авторська», «нежанрова» література, масова література, периферія художнього процесу, реальність, фантазія, хоррор.

Зазвичай, історія літератури базується на матеріалі тих творів, що належать до сфери високого мистецтва. Критерії, чому вони дійсно належні до цієї сфери, полемічні, але тут

набувають сили чинники, що, швидше за все, безпосередньо не пов'язані з текстом твору, а стосуються репутації письменника, його зв'язку з суспільним чи естетично-художнім